

Rodna segregacija u visokom obrazovanju

Đurđica Dragojević

Diplomski studij sociologije Sveučilišta u
Lancasteru i Centra za društvene studije
Poljske akademije znanosti
dzu.dragojevic@gmail.com

Gender Segregation in Higher Education

SAŽETAK

Cilj je rada usporediti postojeća istraživanja o rodnoj segregaciji u visokom obrazovanju u razvijenim zemljama Zapada s podacima o tranzicijskim zemljama Srednje i Istočne Europe, s naglaskom na Hrvatskoj. Feminizacija visokog obrazovanja i nastavak segregacije po poljima studija promatra se kao simptom postojećih uzoraka rodne neravnopravnosti prije nego znak napretka. Hrvatsko je visoko obrazovanje pritom rodno segregirano više od usporedivih zemalja. Objašnjenja rodne segregacije nalaze se u razlikama u sposobnostima, obrazovanju i samopercepciji međutim ona ni u kombinaciji ne nude zadovoljavajuće odgovore. Prije nego uzročnikom nejednakosti na tržištu rada, rodna se segregacija promatra kao jedan od simptoma 'rodnog esencijalizma'. Usporedba kulturnih i socioekonomskih razlika Hrvatske i drugih tranzicijskih zemalja s onima na Zapadu pokazuje da sadržaj rodnih predra-suda varira i ne temelji se na izvanjskim kriterijima.

Ključne riječi: horizontalna rodna segregacija, rod, STEM, tranzicijske zemlje, visoko obrazovanje

ABSTRACT

The aim of the paper is to compare the findings of the existing research on gender segregation in higher education in developed Western countries with data on former socialist countries of Central and Eastern Europe, with a particular focus on Croatia. The feminization of higher education and consequent segregation are not seen as signs of growing gender equality, but as indicators of continuing patterns of gender inequality. It is established that Croatian higher education is gender-segregated even more than that of comparable countries. Explanations for horizontal gender segregation are sought in gender differences in abilities, education and self-perception, only to establish their insufficiency. Gender segregation of higher education is thus viewed as a parallel symptom of 'gender essentialism', rather than as a cause of labour market inequalities. Cultural and socioeconomic differences between Croatia and post-socialist countries in general, and developed Western countries demonstrate a variation in the content of gender essentialism, showing that it is not based on any 'external' criteria.

Keywords: gender, higher education, horizontal gender segregation, post-socialist countries, STEM

Uvod

Studentice su u svijetu danas većina na svim razinama visokog obrazovanja izuzev doktorata (UNESCO, 2010). Ipak, ne radi se o promjeni do koje je došlo tek recentnim povećanjem broja studenata svuda u svijetu – u mnogim je zemljama pristup žena visokom obrazovanju prethodio postizanju formalne jednako-pravnosti. U Europi i Americi je ženama često bilo omogućeno školovati se za pojedine profesije i prije nego što im je zakonski omogućeno njima se i baviti (Blagojević, 1991), a primjerice u kraljevini Jugoslaviji su već 1920-ih osnivana udruženja žena sa sveučilišnom naobrazbom (Feldman, 1987), dok su akademske godine 1938–1939. žene predstavljale petinu svih studenata (Šoljan, 1991), iako su pravo glasa ostvarile tek 1945. SAD je dugo služio kao meka ženama kojima nije bilo moguće nastaviti s akademskim obrazovanjem u Europi i tek su 1950-ih muškarci postali prevladavajuća većina američkog studentskog tijela zahvaljujući zakonu koji je omogućavao besplatno školovanje ratnih veterana (Jacobs, 1996). U drugoj polovici stoljeća broj studentica izjednačio se s brojem studenata – prvo u zemljama Istočnog bloka 1970-ih (UNESCO, 2010), a zatim i 1982. godine u SAD-u (Jacobs, 1996). Udio žena na jugoslavenskim sveučilištima stalno je rastao od 28,9% 1960. godine do 45,5% 1980-e godine kad je upisan najveći broj studenata u povijesti bivše države (Šoljan, 1991). Eksplozija broja studenata do koje je došlo u svim tranzicijskim zemljama Europe 1990-ih donijela je sa sobom dodatnu feminizaciju (Silova i Magno, 2004). U Hrvatskoj danas žene čine 57% studentskog tijela, što je posljedica većeg broja djevojaka koje odlaze u gimnazije, dok dječaci češće odlaze u trogodišnje srednje škole koje ne vode u visoko obrazovanje (Farnell et al., 2011).

Horizontalna segregacija – po područjima i poljima znanosti, odnosno studentskim smjerovima – smanjivala se od 1970-ih kako je rastao broj studenata i udio žena u visokom obrazovanju. U SAD-u, indeks različitosti, koji pokazuje postotak žena i muškaraca koji bi morali promijeniti polje studija kako bi se postigla rodna ravnoteža u svim poljima, pao je s oko 50% godine 1960. na oko 20% godine 1990. godine (Jacobs, 1995; Turner i Bowen, 1999). Kako bi se protumačilo zašto su žene umjesto humanistike i 'specijaliziranih' smjerova poput 'ekonomije kućanstva' 1970-ih počele masovno upisivati profesionalne studije prava, medicine i poslovne ekonomije, najčešće se poziva na medicinsko omogućavanje odgađanja majčinstva i drugi val feminističkog pokreta. Riječima Paule England (2010) ova je revolucija ipak bila 'neujednačena i omeđena': Turner i Bowen (1999) nalaze da se indeks različitosti na studijima poslovne ekonomije prestao smanjivati 1980-ih, dok se u poljima umjetnosti, znanosti i inženjerstva povećao pa onda smanjio na istu razinu 1990-ih. Zdravstveni, pedagoški i studiji socijalne skrbi u najvećem dijelu svijeta i danas redovito

upisuju dvotrećinsku većinu studentica, dok je obrnut slučaj s računarstvom i drugim vrstama inženjerskih studija (vidi npr. OECD, 2011).

Ovom se fenomenu posvećuje mnogo pažnje na razini politika, a i u Hrvatskoj otkad je prihvatila ostvariti cilj strategije Europske Unije ‘EU 2020’ koja teži povećati udio diplomantica znanstvenih, tehnoloških i inženjerskih smjerova i matematike, tzv. STEM (science, technology, engineering, mathematics), što su i prioritarna područja za povećanje ukupnog broja studenata, ona identificirana kao pokretači inovacija i gospodarskog rasta. U isto vrijeme muškarce se u različitim državama EU potiče na ‘ženske’ – i za rast manje bitne – smjerove samo radi specifičnih potreba korisnika, poput starijih osoba koje preferiraju muškog skrbnika, ili djece koja bi se potencijalno bolje snašla uz učitelja ili odgajatelja.

U radu se daje pregled promjene oblika horizontalne segregacije u visokom obrazovanju u Hrvatskoj u kontekstu drugih ‘tranzicijskih’ i zapadnih zemalja te se navode potencijalni uzroci rodne segregacije i posljedice na tržištu rada.

Promjene oblika rodne segregacije

Zajedničko je STEM programima da zahtijevaju matematičke vještine u kojima muškarci prednjače pred ženama na standardiziranim testovima (vidi npr. OECD, 2010). No radi se o maloj razlici (svega nekoliko bodova na PISA-i i neznatna razlika na primjerice hrvatskoj državnoj maturi) koja se u zemljama poput SAD-a smanjuje posljednja dva desetljeća (Else-Ques et al., 2010) i sama po sebi može objasniti samo mali dio razlika u odabiru smjera studija. Drugi smjer objašnjenja fokusira se na samopercepciju sposobnosti u matematici, gdje se opetovano pokazuje postojanje predrasude po kojoj su djevojčice lošije od dječaka čak i kad testovi pokazuju drukčije, iako se ni ovo u kvantitativnim studijama ne pokazuje kao faktor u odluci o studiju (Sikora i Pokropek, 2012). Treći je model komparativnih prednosti, koji tvrdi da se ne radi o tome da su djevojke lošije u matematici, nego su jednostavno mnogo bolje u verbalnim (i, implicitno, socijalnim) vještinama i stoga biraju s tim povezana područja (Jonsson, 1999). Konačno, često objašnjenje horizontalne segregacije su predrasude koje drže žene ne nužno lošijima, ali drukčijima od muškaraca (Charles i Bradley, 2002) i jednostavno podobnijima za određene smjerove. Takvi esencijalistički stavovi, smatra McDaniel (2011), prvenstveno mjeru u kojoj se unutar neke zemlje naglašava majčinska uloga žena, u obrnutoj su korelaciji s mjerom u kojoj žene žele studirati ‘muške’ programe. Pritom i među STEM poljima ima iznimaka, jer su žene u mnogim zemljama većina na ‘znanostima o životu’, odnosno biologiji i srodnim znanostima.

DISKREPANCIJA 19 / POSTSOCIJALIZAM I TRANZICIJA

UDIO ŽENA MEĐU DIPLOMIRANIM STUDENTIMA					
GODINA	JUGOSLAVIJA			HRVATSKA	
	1961/62	1981	1988	2003	2010
Sveučilišta/fakulteti	27,4	44,7	49,3	59,22	62,14
Prirodno-matematički	51,9	56,5	60,1	63,06	61,44
Arhitektonski	33,8	45,3	57,2	57,4	67,16
Građevinski	2,9	21,5	29,9	30,4	31,15
Dizajn i tekstilna tehnologija	–	–	–	69,7	52
Strojarstvo	0,3	6,8	14	0,8	17,46
Elektrotehnika	4,5	12,2	20,6	10,6	12,25
Kemijско-tehnoški	37	42,9	48,7	51,1	75,54
Prehrambeno-tehnoški	46,3	64	69,1	85,8	80,33
Medicinski	23,7	57,3	60,5	60,5	69,8
Stomatološki	34,4	53,1	54,8	66,7	66,29
Farmaceutski	73,8	84,7	89,1	85,2	84,09
Poljoprivreda i veterina	10,3	27,6	40,6	40,8	51,07
Ekonomski	23,9	50,9	53,6	64,9	67,39
Pravni	20,5	52,6	51,6	70,9	71,65
Političkih znanosti	–	44,6	42,6	72,3	66,25
Filozofski i filološki	59,8	65,3	72,7	80	81,84
Umjetničke akademije	37,9	39,1	54,2	58,3	63,18
Više škole/veleučilišta i visoke škole	27,3	44,2	51,1	55,9	57,5
Tehničke	3,7	19,6	24,7	17,8	20,86
Medicinske	88,2	82,7	83,2	72,3	79,76
Poljoprivredne	9,2	48,2	36	32,6	38,99
Pedagoške	46,2	72,4	70,1	95,9	95,71
Za socijalne radnike	47,5	70,5	75,1	–	–
Upravne/ ekonomske	–	–	–	65,3	64,01

Tablica 1: Udio žena među diplomiranim studentima u Jugoslaviji i Hrvatskoj (izvor: podaci za Jugoslaviju – Blagojević, 1991; podaci za Hrvatsku – DZS).

Istraživanja pokazuju da Hrvatska nije iznimka što se tiče ove vrste predrasuda – u udžbenicima se i dalje naglašavaju ‘ženske’ majčinske i kućanske dužnosti i profesije (Baranović, 2000; Knežević, 2012), djevojčice se smatraju lošijima, ili samo jednako dobrima, u fizici i matematici čak i kad imaju bolje ocjene (Jugović et al., 2012; Jugović, 2010). U agregiranoj World Value Survey za posljednjih 20 godina oko trećine ispitanika iz Hrvatske (ali i drugih bivših jugoslavenskih zemalja, izuzev Slovenije) navodi da bi muškarci trebali imati prioritet pri zapošljavanju, a druge, novije studije (kao što su ISSP ili ESS) nalaze da se tek nešto više od polovine ispitanika protivi ideji da žene ostaju kod kuće dok muškarci zarađuju. Baranović i Jugović (2011) nalaze da većina podržava jednakost obrazovnih prilika za oba spola, ali više od trećine ispitanika smatra da su tehnički predmeti korisniji muškarcima – tek se manji broj s tim ne slaže. Podaci Zavoda za statistiku i istraživanja EUROSTUDENT (Farnell et

al., 2011) pokazuju da upravo horizontalna segregacija u visokom obrazovanju objašnjava rodnu neravnotežu po različitim visokim učilištima, sa studenticama kao manjinom samo na studijima inženjerstva i računarstva. U posljednjih 10 godina je uočljiv trend smanjenja segregacije, iako bi još uvijek više od 35% studenata i studentica trebalo promijeniti studij da bi se postigla ravnoteža. Uspoređujući Hrvatsku s drugim europskim zemljama (za podatke vidi UNESCO, 2010), upada u oči udio žena na učiteljskim (preko 90%) i humanističkim (preko 75%) studijima, koji opet velikim dijelom pripremaju studentice za rad u školi. U isto vrijeme, Domović i Vizek Vidović (2014) na prigodnom uzorku nalaze da među studenticama učiteljskih fakulteta dominira 'etika brige' u budućem zanimanju.

Horizontalna segregacija visokog obrazovanja u Hrvatskoj je u skladu s tezom koju predlaže Barone (2011) – umjesto diobe na 'tvrde' znanosti odnosno STEM nasuprot društvenim i humanističkim, on smatra da je bolji prediktor udjela žena na nekom programu priprema li on studente za posao 'brige' za druge ili 'tehnički'; svuda u razvijenom svijetu, čini se, žene se nalaze podobnijima za ove prve. A čak i kad žene uđu u atipična polja, poput računarstva, završe na poslovima koji su za njih 'prikladni' – primjerice, Cech (2013) smatra da će inženjerke elektrotehnike obično dobivati zadatke koji su više 'socijalni' a manje 'tehnički', dok istraživanje vještina odraslih PIAC pokazuje da muškarci mnogo češće na poslu rješavaju probleme uz korištenje tehnologije (OECD, 2013). Različite zemlje i organizacije osmislile su čitav niz ciljanih mjera namijenjenih borbi protiv ovakvih predrasuda – od tehničkih igračaka i matematičkih udžbenika prilagođenih preferencijama djevojčica pa sve do posebnih 'nulnih semestara' iz matematike za djevojke koje tijekom studija odluče promijeniti smjer te treninga i umrežavanja za žene u 'muškim' zanimanjima.

Bivše socijalističke zemlje ovdje su zanimljive zbog toga što su desetljećima pokušavale postići ravnopravnost – ili barem punu uključenost – žena u sferi rada, zanemarujući pritom njihovu neravnomjernu zastupljenost u političkoj sferi i nejednako raspoređen teret kućanskog rada, kojem je nerijetko bio pridodan i neformalni rad u poljoprivredi i/ili sivoj ekonomiji te očekivanje političkog angažmana. Umjesto podrške muškaraca, ženama se nudila podrška države, poput javnih menzi, vrtića i škola s cjelodnevnim boravkom, pa čak i jednog slobodnog dana mjesečno za rad po kući (Einhorn, 1993). Nije stoga čudno da je feministički pokret u ovim zemljama spremno prihvatio slogan 'Proleterci svih zemalja, tko vam pere čarape?'. Zbog potrebe za hitrom industrijalizacijom ratom uništenih ili nikad industrijaliziranih krajeva, kao i nedostatka radno sposobnih muškaraca žene se poticalo na preuzimanje 'muških' zanimanja – žene na traktorima se i danas pamte kao socijalistički lajtmotiv. Ulazak žena na 'muške' studije stoga se na Istoku dogodio ranije, pa tako Šporer (1990) pronalazi osobito upadljive razlike Istoka i Zapada početkom 1970-ih, kad su studentice činile 44,4% na inženjerskim i 83,2% na ekonomskim programima u SSSR-u, a 0,8 i 21,7% u SAD-u. U Jugoslaviji su studentice činile 72,3% na farmaciji i 44,5% na stomatologiji, u usporedbi s 12,7 i 1,9% u SAD-u. Udio žena je rastao u svim poljima, čak i 1980-ih nakon što je vlada ograničila kvote na

visokim učilištima zbog prevelikog broja nezaposlenih s visokim obrazovanjem (Blagojević, 1991). Moguće je tvrditi da je u ovim zemljama ukupno gledajući bilo manje sektorske, horizontalne segregacije na tržištu rada i u obrazovanju (Grünberg, 2001) u usporedbi sa zapadnim zemljama – no ovo je prije bila posljedica razlika u obrazovnoj strukturi stanovništva i organizaciji gospodarstva, nego znak 'stvarne' rodne jednakosti.

Veći broj žena u pojedinim poljima na Istoku mogao se preslikati u iduće generacije – korelaciju između broja žena koje rade unutar određenog polja, participacije žena na tržištu rada i udjela studentica u istom polju nalaze Xie i Shauman (1997) te Kalmijn i Van der Lippe (1997). Udio žena na hrvatskom tržištu rada danas je oko 45% – što je niže od većine zapadnih i postsocijalističkih zemalja, ali više od većine susjednih južnih zemalja (prema podacima Svjetske banke). No kako navode Dobrotić et al. (2013), dijelom se radi o 'lažnom' udjelu povezanom s velikim brojem neaktivnih muškaraca u braniteljskim ili prijevremenim mirovinama. Sve su europske socijalističke zemlje s planskim ekonomijama imale veći udio zaposlenosti žena od zapadnih zemalja u isto vrijeme (Paci i Reilly, 2004), pa su žene redovito predstavljale i do 50% radne snage. I Jugoslavija je provela obuhvatne obrazovne reforme i usvojila politike postizanja rodne ravnopravnosti, ali je za razliku od drugih socijalističkih zemalja brzo odustala od cilja pune zaposlenosti – marksističkim terminima rečeno, žene su bile neka vrsta rezervne radne snage koju se moglo zapošljavati po potrebi a u međuvremenu prepustiti skrbi muža-hranitelja (Woodward, 1995). Kad žene jesu radile češće su se zapošljavale u 'muškim' profesijama – ili bar onima koje su takve bile na Zapadu. Ipak, razlika u zanimanjima majki i baka se nije odrazila na horizontalnu segregaciju današnjih studenata – primjerice u Rusiji su inženjerke bile najbrojnije, a njihov se udjel stalno smanjuje od kraha socijalizma (Vasilievna, 2013). S jedne je strane to moguće objasniti promjenama u rodnim normama, slijedeći teze McDaniel, ali bez mogućnosti da se osloni na podatke iz anketa – naime, nakon pada socijalizma, u većini je bivših socijalističkih zemalja, barem što se službene retorike tiče, nastupila faza naglašavanja majčinstva i potrebe za porastom nataliteta (Einhart, 1993), pa je tako i Hrvatska uvodila mjere poput produženja porodiljnih dopusta umjesto otvaranja novih vrtića.

Neka polja su bolja: tržište rada

Izbor studija međutim nije važan ishod sam po sebi, već utoliko što se preslikava dalje na tržište rada i utječe na rodnu nejednakost u zaposlenosti i plaćama – u kojoj mjeri, varira s obzirom na zemlju i trenutno stanje gospodarstva, a dakako ovisi i o načinu na koji istraživač odluči agregirati različite smjerove. Gledajući niz kohorti u SAD-u, Berger (1988) smatra da najviša početna primanja i najbrži rast plaće nude inženjerski programi, dok su 1960-ih i 1970-ih to bili oni iz poslovne ekonomije; i Charles i Bradley (2002) i Gerber i Cheung (2008) nalaze da inženjerski smjerovi nude najveće šanse za zaposlenje i

relativno visoka primanja u većini zemalja. U Rusiji su nekad najprofitabilniji bili inženjerski smjerovi, a poslovni su studiji postali unosniji tek nakon uvođenja tržišne ekonomije (Gerber i Cheung, 2008). Van den Berghe i De Martelaere (2012) nalaze da su danas u Istočnoj Europi tehnički fakulteti povezani s manjom zaradom, suprotno od stanja na Zapadu. Pravilo je u većini zemalja da su 'ženski' smjerovi – poput pedagoških – manje unosni od 'muških' poput inženjerstva ili 'integriranih' poput prava. Opetovano se utvrđuje da razlike u izboru studija mogu objasniti više od trećine rodne razlike u plaćama, čak i ako se promatraju radnici u usporedivim zanimanjima i s usporedivim ljudskim kapitalom. Pritom se kao najbolji prediktor pokazuje zastupljenost matematike na nekom studijskom programu (Arcidiacono, 2004). Nezaposlenost bi također mogla biti vjerojatnija za neke smjerove nego za druge, ali i tu nalazi ovisiti o kontekstu. U komparativnoj studiji Reimer et al. (2008) nalaze da humanistika sa sobom nosi najveći rizik od nezaposlenosti, ali on postaje veći za ekonomiste tijekom krize. I opet za razliku od zemalja Zapada, Baranowska-Rataj i Unt (2012) nalaze da u Poljskoj i Estoniji između 1998. i 2007. godine, kad se ubrzano razvijao uslužni sektor, nije bilo razlike u zapošljivosti među diplomantima. Inženjeri su dobivali veće početne plaće – ali ne i inženjerke. Budući da je Hrvatska zemlja s relativno malim udjelom radnika s visokim obrazovanjem (17% prema popisu iz 2011. godine), oni s visokoškolskim diplomama se lakše zapošljavaju od ostatka stanovništva bez obzira na spol i smjer (Matković, 2011; Nestić, 2010), a razlike unutar ove populacije je teško odrediti zbog veličine uzorka.

Iako je teško zamisliti pouzdan odgovor, moguće je postaviti pitanje jesu li pojedina polja lošije plaćena jer ih odabiru žene, ili one iz nekog razloga biraju upravo takva polja. Obično se pritom proučavaju rodno određena polja studija – ona s više od tri četvrtine istog spola. Kako primjećuje Ayalon (2003), pritom se redovito upis studija unutar vjerojatno manje plaćene struke smatra iracionalnim, iako ljudi ne odabiru studij samo radi budućih primanja. Polachek (1978) je među prvima istraživao povezanost odabira studija s rodnom razlikama na tržištu rada u SAD-u, vjerujući da, iako manje plaćena, 'ženska' polja nude bolje uvjete kad se uzmu u obzir prekidi karijere radi majčinstva; ovo je opovrgnuto kasnijim istraživanjima (England, 1982). Marini et al. (1996) na uzorku američkih srednjoškolaca nalaze da oba spola žele dobro plaćen i zanimljiv posao, ali žene više važnosti pridaju prestižu, koristi društvu, mogućnosti razvoja vlastitih talenata i radu s drugim ljudima, a Popović et al. (2009) nalaze isto na najvećem srpskom sveučilištu. Kako polja studija ne određuju potpuno nečije zanimanje, a još manje posao koji obavlja, čini se da se veliki dio ove razlike može objasniti segregacijom konkretnih poslova (Bobbitt-Zeher, 2007) – pa su tako već spomenuti 'problemski' (PIAC) ili 'tehnički' (Cech, 2013) poslovi rezervirani za muškarce ujedno i bolje plaćeni, dok su oni koji se tiču 'brige za druge', kako navode England i Folbre (2010) nužno manje unosni zbog poteškoća u procjeni kvalitete i naplati usluga.

U socijalističkoj Jugoslaviji bi i dalje važila ova razlika jer je proizvodni sektor donosio zemlji prijeko potrebnu tvrdnu valutu u zamjenu za izvoz (usp.

Woodward, 1995). No do devalvacije – smanjenja plaća na poslovima koje preuzimaju žene – dolazilo je ne samo u sektoru brige, uključujući i profesije gdje je naplata lakša, poput farmacije ili stomatologije, i u sektorima koji su socijalističkom sustavu manje koristili u smislu prihoda, poput ekonomije ili prava, nego i u inženjerskim zanimanjima. Šporer (u Sklevicky: 79–90) smatra da su žene svuda zarađivale manje od muškaraca, a da se razlika povećavala s udjelom broja žena u nekom sektoru, ali i razinom kvalifikacija. Usprkos centralnom određivanju plaća i visokoj zaposlenosti i kvalificiranosti žena i ostale su socijalističke zemlje imale prosječnu razliku u plaćama u korist muškaraca (Paci i Reilly, 2004). Zastupljenost žena u profesijama i visokom obrazovanju treba i staviti u kontekst službenog slavljenja manualnog rada kao i anketnog nalaza prema kojem se jednakost uvjeta na radnom mjestu cijnila mnogo više od nagrađivanja nečijeg znanja (Šporer, 1990); moguće je s obzirom na dostupne podatke tvrditi da su tek napuštanjem centralnog određivanja plaća žene uspjele profitirati od svojih visokih kvalifikacija u cvatućem uslužnom sektoru (Orazem i Vodopivec, 1994; Nestić, 2010; usp. Ingham et al., 2001), dok su ‘muške’ industrije propadale.

Devalvacija poslova koje odabiru žene može se činiti očitom s obzirom na to da se primanja ženama smanjuju zbog izbjivanja s posla radi roditeljskih dopusta. Štoviše, poslodavci možda već unaprijed računavaju buduća izbjivanja smanjujući početne plaće svim mladim ženama, što Nestić (2007) smatra da je slučaj u Hrvatskoj. Tu se radi o statističkoj diskriminaciji, pretpostavci o budućoj produktivnosti radnika na temelju spola (England i Folbre, 2010; Charles i Grusky, 2011). Ovakva se diskriminacija prema ekonomistima može održati utoliko što funkcionira kao samoispunjavajuće proročanstvo i postaje institucionalizirana u zakonskim mjerama, poput zabrane noćnog rada za žene (Bielby i Baron, 1986). No diskriminacija se općenito ne bi trebala dugo održati na tržištu, s obzirom na to da bi u situaciji u kojoj se jednako produktivne žene plaćene manje od muških kolega bilo racionalno svakom poslodavcu da zaposli ženu, što bi trebalo dovesti do izjednačavanja plaća (England i Folbre, 2010). Tamo gdje ovo nije slučaj, ekonomija nudi objašnjenja kao što su neznačan udjel troškova rada u ukupnim troškovima pojedinih sektora (Fine, 1992), nesavršenosti tržišta ili naprosto različiti ‘ukusi’ poslodavaca koji im ne idu na štetu (usp. Xie i Shauman, 1997) – uz već spomenute razlike u ‘ukusima’ žena pri odabiru posla. Ono što jest moguće utvrditi je da muškarci počinju napuštati sektore u koje u velikim brojevima ulaze žene, tako onemogućavajući da se plaće ikad izjednače i dovodeći do feminizacije i devalvacije – England i Li (2006) ovo utvrđuju za područja doktorskih studija. I suprotno bi moglo biti točno – primjerice Sretenova (2011) smatra da je do feminizacije javnog znanstvenog sektora u Istočnoj Europi došlo s padom državnih ulaganja i plaća, što je odbilo muškarce i ostavilo mjesta za žene. Tomaskovic-Devey i Skaggs (2002) ovakve procese tumače idejom rodno određenih organizacija (Acker, 1990; pojam u ovu literaturu uvodi Jacobs, 1996) kako bi opisali način na koji se poslovi, specijalizirane obuke koje vode do viših primanja i slično dijele po rodu na način koji je zdravorazumski, i kojeg svi uključeni podrazumijevaju

(što potvrđuje i niz studija iz psihologije; primjerice Major (1989) pokazuje da i žene i muškarci veću vrijednost pridaju radu kojeg je obavio muškarac).

Zaključak

Pravilo nije, čini se, da su određeni skupovi vještina ili studija uvijek i svuda rezervirani za žene, nego su žene još uvijek jedna od skupina predodređenih na lošije ishode u sustavu temeljenom na razlikama u nagrađivanju radnika. Ono što se čini kao napredak – porast broja žena u visokom obrazovanju – možda je zapravo samo novi vid nejednakosti: zašto su žene tako brzo postale većina studentskog tijela? Primjerice prema podacima UNESCO-a (2010), visok broj studentica u pojedinim zemljama Bliskog Istoka zapravo je znak lošijeg položaja žena jer muškarci redom odlaze na prestižnija sveučilišta u drugim zemljama, a diploma rodno segregiranog visokog učilišta ne predstavlja postaju na putu emancipacije. U većini zemalja svijeta žene trebaju viši stupanj obrazovanja kako bi bile jednako plaćene kao i muškarci na naizgled usporedivim radnim mjestima. Charles i Grusky (2011) dokazuju da čak i u zemljama koje se ponaše vlastitim napretkom u ostvarivanju ravnopravnosti žena najbolje plaćeni manualni poslovi – otvoreni onima sa srednjoškolskim obrazovanjem – ostaju rezervirani za muškarce, što prisiljava žene na daljnje školovanje ne bi li pristupile jednako plaćenim ne-manualnim poslovima koji zahtijevaju visoko obrazovanje. Dok je segregacija u visokom obrazovanju smanjena do određene razine i u pojedinim sektorima prije nego što se prestala smanjivati, na nižim razinama obrazovanja – poput srednjeg strukovnog – jedva se promijenila u posljednjih 50 godina (England, 2010). Žene ulaze u ‘muška’ zanimanja samo kad su im zatvoreni svi putovi uzlazne mobilnosti, koja je relativna prema položaju nečije referente skupine – žena u užem okruženju. Iako bi se s ekonomskog gledišta ženama jednako isplatila horizontalna mobilnost – primjerice postati vozačicom umjesto čistačicom – one redovito biraju vertikalnu u smislu postizanja većeg obrazovnog stupnja uz ostajanje u ‘ženskom’ sektoru (England, 2010), a prosječna razlika u plaćama između muškaraca i žena ostaje veća kad se pri izračunu u obzir uzimaju kvalifikacije radnika (Nestić, 2010). McDaniel (2011: 47) pokazuje da se ‘ženski’ poslovi većinom nalaze u uslužnom sektoru, čija veličina u nekoj zemlji služi kao jedan od prediktora udjela žena u visokom obrazovanju. Nije vjerojatno, ali ni nezamislivo da buduće promjene u tehnologiji, raspodjeli roditeljskih i kućanskih dužnosti i povezanim normama i stereotipima prestanu obilježavati žene kao manje plaćenu skupinu, dokidajući rodnu horizontalnu segregaciju – ali i onda samo kako bi otvorili prostor nekoj drugoj.

Literatura

- Arcidiacono, P. (2004). 'Ability sorting and the returns to college major'. *Journal of Econometrics*, 121(1): 343-375.
- Ayalon, H. (2003). 'Women and men go to university: Mathematical background i gender differences in choice of field in higher education'. *Sex Roles*, 48(5-6): 277-290.
- Baranović, B. (2000). 'Slika' žene u udžbenicima književnosti. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Baranović, B., i Jugović, I. (2011). 'Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne) ravnopravnosti u obrazovanju'. U: Kamenov, Ž., & Galić, B. (ur.): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za rodnu ravnopravnost. 143-164. URL: <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/images/pdf/dokumenti/rodna%20ravnopravnost%202.pdf> (22.5.2013).
- Baranowska-Rataj, A., Unt, M. (2012). 'Is it worth becoming an engineer in Central and Eastern Europe? The evidence from Poland and Estonia'. *European Sociological Review*, 28(6): 717-728.
- Barone, C. (2011). 'Some Things Never Change: Gender Segregation in Higher Education across Eight Nations and Three Decades'. *Sociology of Education*. 84(2): 157-176.
- Bielby, W. T., Baron, J. N. (1986). 'Men and women at work: Sex segregation and statistical discrimination'. *American Journal of Sociology*, 91(4): 759-799.
- Blagojević, M. (1991). *Žene izvan kruga-profesija i porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Bobbitt-Zeher, D. (2007). 'The gender income gap and the role of education'. *Sociology of Education*, 80(1): 1-22.
- Cech, E. A. (2013). 'Ideological Wage Inequalities? The Technical/Social Dualism and the Gender Wage Gap in Engineering'. *Social Forces*, 91(4): 1147-1182.
- Ceci, S. J., Williams, W. M. (2011). 'Understanding current causes of women's underrepresentation in science'. *PNAS*, 108(8): 3157-3162.
- Charles, M. (2003). 'Deciphering Sex Segregation. Vertical and Horizontal Inequalities in Ten National Labor Markets'. *Acta Sociologica*, 46(4): 267-287.
- Charles, M., Bradley, K. (2002). 'Equal but Separate? A Cross-National Study of Sex Segregation in Higher Education'. *American Sociological Review*, 67(4): 573-599.
- Charles, M., Grusky, D. (2011). 'Egalitarianism and Gender Inequality' U: Grusky, D., Szelenyi, S. (ur.): *The Inequality Reader: Contemporary and Foundational Readings in Race, Class, i Gender*. 2. izdanje. Boulder: Westview Press. 327-342.
- Dobrotić, I., Matković, T., Zrinščak, S. (2013). 'Gender Equality Policies and Practices in Croatia - The Interplay of Transition and Late Europeanization'. *Social Policy & Administration*, 47(2): 218-240.
- Domović, V., Vizek Vidović, V. (2014). 'Uvjerena studentica učiteljskoga fakulteta o ulozi učitelja, učenika i poučavanju'. *Sociologija i prostor*, 51(3): 493-508.
- Einhorn, B. (1993). *Cinderella goes to market*. London: Verso.
- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., i Linn, M. C. (2010). 'Cross-national patterns of gender differences in mathematics: a meta-analysis'. *Psychological bulletin*, 136(1): 103-127.
- England, P i Folbre, N. (2010). 'Gender and economic sociology' U: Smelser, Neil J., i Richard Swedberg (ur.): *The Handbook of Economic Sociology* (2. izdanje). Princeton: Princeton University Press. 627-649.
- England, P. i Li, S. (2006). 'Desegregation Stalled'. *Gender & Society*, 20(5): 657-677.
- England, P. (2010). 'The Gender Revolution Uneven and Stalled'. *Gender & Society*, 24(2): 149-166.
- England, P., Allison, P., Li, S., Mark, N., Thompson, J., Budig, M. J., Sun, H. (2007). 'Why are some academic fields tipping toward female? The sex composition of us fields of doctoral degree receipt'. 1971- 2002. *Sociology of Education*, 80(1): 23-42.
- Farnell, T., Doolan, K., Matković, T., Cvitan, M. (2011). *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.

- Feldman, A. (1987). 'Prilog istraživanju ženskih organizacija' U: Sklevicky, L. (ur.): Žena i društvo: Kultiviranje Dijaloga. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske. 61-69.
- Fine, B. (1992). Women's Employment and the Capitalist Family. London: Routledge.
- Gerber, T. P., i Cheung, S. Y. (2008). 'Horizontal stratification in postsecondary education: forms, explanations, and implications'. *Annual Review of Sociology*, 34: 299-318.
- Grünberg, L. (2001). Good Practice Promoting Gender Equality in Higher Education in Central and Eastern Europe. Bukurešt: UNESCO CEPES.
- Ingham, M., Ingham, H. i Domanski, H. (ur). (2001). Women on the Polish Labour Market. Budimpešta: CEU Press.
- Jacobs, J. A. (1995). 'Gender and academic specialties: Trends among recipients of college degrees in the 1980s'. *Sociology of Education*, 68(2): 81-98.
- Jacobs, J. A. (1996). 'Gender inequality and higher education'. *Annual Review of Sociology*, 22: 153-185.
- Jonsson, J. O. (1999). 'Explaining Sex Differences in Educational Choice An Empirical Assessment of a Rational Choice Model'. *European Sociological Review*, 15(4): 391-404.
- Jugović, I. (2010). 'Uloga motivacije i rodni stereotipa u objašnjenju namjere odabira studija u stereotipno muškom području'. *Sociologija i prostor*, 48.1(186): 77-98.
- Jugović, I., Baranović, B., Marušić, I. (2012). 'Uloga rodni stereotipa i motivacije u objašnjenju matematičkog uspjeha i straha od matematike'. *Suvremena psihologija*, 15(1): 65-79.
- Kalmijn, M., Van der Lippe, T. (1997). 'Type of schooling and sex differences in earnings in the Netherlands'. *European Sociological Review*, 13(1): 1-15.
- Knežević, Đ. (2012). 'Femme fatale s petero djece. Analiza osnovnoškolskih udžbenika povijesti iz rodne perspektive'. *Politička Misao: časopis za političke nauke*, 49(2): 73-96.
- Major, B. (1989). 'Gender differences in comparisons i entitlement: Implications for comparable worth'. *Journal of Social Issues*, 45(4): 99-115.
- Marini, M. M., Fan, P. L., Finley, E., Beutel, A. M. (1996). 'Gender and job values'. *Sociology of Education*, 69(1): 49-65.
- Matković, T. (2011). Obrasci tranzicije iz obrazovnog sustava u svijet rada u Hrvatskoj (Doktorski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu). URL: http://bib.irb.hr/datoteka/513185_disertacija_matkovic.pdf. (8.9.2012).
- McDaniel, A. E. (2011). Three Essays On Cross-National Gender Gaps In Education. Ohio State University. (Doktorski rad) URL: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/osu1313449850/inline.10.1.2012.
- Nestić, D. (2007). 'Differing Characteristics or Differing Rewards: What is Behind the Gender Wage Gap in Croatia?'. EIZ working paper. URL: <http://www.eizg.hr/differing-characteristics-or-differing-rewards-what-is-behind-the-gender-wage-gap-in-croatia-en-us/247.aspx> (11.9.2013).
- Niederle, M., Vesterlund, L. (2010). 'Explaining the gender gap in math test scores: The role of competition'. *The Journal of Economic Perspectives*, 24(2): 129-144.
- OECD (2010). PISA 2009 at a glance: OECD Indicators. Pariz: OECD Publishing. URL: <http://www.oecd.org/pisa/46660259.pdf> (2.9.2013).
- OECD (2011). Women and Men in OECD Countries. Pariz: OECD Publishing. URL: <http://www.oecd.org/std/37962502.pdf> (2.9.2013).
- OECD (2013). OECD Skills Outlook 2013. Pariz: OECD Publishing. URL: http://skills.oecd.org/documents/OECD_Skills_Outlook_2013.pdf (1.5.2014).
- Orazem, Peter F., Vodopivec, M. (1994) Winners and Losers in Transition: Returns to Education, Experience, and Gender in Slovenia, Radovi Svjetske banke (World Bank Policy Research Working Paper) 1342: 1-50. URL: http://www-wds.worldbank.org/servlet/wdscontentServer?wdsP/IB/1994/08/01/000009265_3970716141610/Rendered/PDF/multi_page.pdf (1.8.2013).
- Paci, P., Reilly, B. (2004). 'Does Economic Liberalization Reduce Gender Inequality in the Labor Market? The Experience of the Transitional Economies of Europe i Central Asia.' Washington: Svjetska banka.
- Polachek, S. W. (1978). 'Sex differences in college major'. *Industrial and Labor Relations Review*, 31(4): 498-508.

- Popović, D., Duhaček, G. D., Žegarac, N., Džamonja Ignjatović, T. (2009). Istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja. *Godišnjak FPN*, 3: 695-709.
- Reimer, D., Noelke, C., Kucel, A. (2008). 'Labor Market Effects of Field of Study in Comparative Perspective An Analysis of 22 European Countries'. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(4-5): 233-256.
- Sikora, J., Pokropek, A. (2012). 'Intergenerational Transfers of Preferences for Science Careers in Comparative Perspective'. *International Journal of Science Education*, 34(16): 2501-2527.
- Silova, I., Magno, C. (2004). 'Gender equity unmasked: Democracy, gender, and education in central/southeastern Europe and the former Soviet Union'. *Comparative Education Review*, 48(4): 417-442.
- Sklevicky, L. (ur.) (1987). *Žena i društvo: Kultiviranje Dijaloga*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Sretenova, N. (2011). 'Eastern Countries' Gender and Science: Analysis and Meta-Analysis'. *Brussels Economic Review – Cahiers Economiques De Bruxelles*, 54 (2/3): 177-199.
- Šoljan, N. N. (1991). 'The saga of higher education in Yugoslavia: beyond the myths of a self-management socialist society'. *Comparative Education Review*, 35(1): 131-153.
- Šporer, Ž. (1990). *Sociologija profesija*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Tomaskovic-Devey, D., Skaggs, S. (2002). 'Sex Segregation, Labor Process Organization, and Gender Earnings Inequality'. *American Journal of Sociology*, 108(1): 102-128.
- Turner, S. E., Bowen, W. G. (1998). 'Choice of major: The changing (unchanging) gender gap'. *Industrial and Labor Relations Review*, 52(2): 289-313.
- UNESCO (2010). *Global education digest: comparing education statistics across the world*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics.
- Van den Berghe, W. i De Martelaere, D. (2012). *Choosing STEM. Young people's educational choice for technical and scientific studies*. Bruxelles: Flemish Council for Science and Innovation. URL: <http://www.vrwi.be/pdf/Choosing%20STEM.%20Young%20people's%20educational%20choice%20for%20technical%20and%20scientific%20studies.pdf> (2.5.2013).
- Vasilievna Barabanova, S. (2013). *The Decline of Women in Russian Engineering Education*. ASEE Annual Conference. URL: <http://www.asee.org/search/proceedings> (1.5.2014).
- Woodward, S. L. (1995). *Socialist unemployment: the political economy of Yugoslavia, 1945-1990*. Princeton: Princeton University Press.
- Xie, Y., Shauman, K. A. (2003). *Women in science: Career processes and outcomes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.